
ITALIJANSKO-SLOVENSKI JEZIKOVNI STIK MED IDEOLOGIJO IN PRAGMATIKO

Članek obravnava položaj slovenščine v Italiji, točneje med skupnostjo govorcev, ki se identificira s slovensko manjšino v Italiji. V nadaljevanju so prikazani nekateri vidiki, ki jih je mogoče izluščiti iz diskurza, s katerim ti govorniki ubesedujejo svoje percepcije, reprezentacije in tematizacije (lastnega) jezika. Obenem je omenjeno tudi italijansko-slovensko jezikovno stikanje na tem območju: naša hipoteza je, da je slovenski jezik vse manj primarni jezik omenjenih govorcev in njihovega okolja. Refleksija o jezikovnih pojavih na eni strani in diskurzih o jeziku na drugi nam nudi splošen presek stanja in je lahko osnova za nadaljnje načrtovanje, izvajanje in podpiranje strategij na tem področju. Hkrati pa predstavlja tudi izhodišče za kritično analizo nekaterih modelov in opcij, ki so sicer do nedavnega veljale za same po sebi umevne.

Ključne besede: slovenščina v Italiji, jezikovna ideologija, pojavi jezikovnega stikanja, jezikovna politika

Položaj slovenske manjšine v Italiji,¹ vključno z različnimi vidiki, ki zadevajo široko področje jezika, je bil v zadnjih desetletjih predmet številnih analiz in obravnav (Carli, Sussi, Kaučič Baša 2002; Pertot, Kosic 2014; Mezgec 2012; Vidau 2013). Omenjene raziskave prinašajo pomembne ugotovitve in izsledke, hkrati pa opozarjajo, da ostajajo celi sklopi problematik še skoraj povsem neraziskani; med

¹ V članku se bom omejila na stanje slovenskega jezika med govorniki, ki se identificirajo s slovensko narodno manjšino, in ne bom posegala na področje stanja med celotno skupnostjo govorcev slovenskega jezika, kar bi vključevalo obravnavo tudi vse številnejših italijansko govorečih prebivalcev obravnavanega območja, ki se učijo slovenščine kot tujega jezika (manjšinskega jezika oz. jezika sosednje države). Več o tem pojavu: prim. Brezigar, 2013.

temi je tudi vprašanje percepcije in tematizacije lastnega jezika, ki se mu želimo posvetiti v tem prispevku.

Največ pozornosti so raziskovalci in strokovni delavci doslej namenili pravno-formalnemu vidikom zaščite jezika in skupnosti, ki se s tem jezikom identificira, torej slovenske narodne manjšine v Italiji. Še vedno pa ostajajo odprta druga ključna vprašanja, ki zadevajo percepcije in reprezentacije jezika na eni strani ter jezikovne pojave na drugi. Moja hipoteza je namreč ta, da deluje formalno-pravni okvir (le) kot higienik, ki sicer omogoča razvoj lokalnih idiomov² znotraj določenega jezikovnega kontinuuma,³ a ga nikakor ne zagotavlja: za spodbujanje komunikacijskih praks govorcev v manjšinskem jeziku in promocijo jezika med večinskim prebivalstvom bi bila namreč potrebna implementacija aktivnih jezikovnih politik, ki bi delovale kot motivatorji.⁴

Že dejstvo, da za jezikovno izpostavljeno območje, kakršen je prostor naselitve slovenske manjšine v Italiji, nimamo znanstveno relevantnih in celovitih popisov pojavov jezikovnega stikanja in torej realne slike jezika kot vsakdanje sporazumevalne prakse, je po svoje paradoksalno. Jezik je namreč prav na omenjenem območju predmet družbenih in kulturnih, a tudi političnih in ekonomskih premikov ter z njimi povezanih diskurzov (Pertot, Kosic 2014). »Ohranjanjek«, »ovrednotenje«, »zaščita«⁵ jezika in drugi pojmi, ki se izredno pogosto pojavljajo v raznolikih

² Izraz *idiom* uporabljam kot potencialno nevtralen pojem, ki obsega »tudi jezik, dialekt, okrajni jezikovni sistem ter katerikoli sociolekt in specifični jezik posameznika (oz. idiolekt). /.../ Idiomi /so/ torej vsi jezikovni kodi, ki jih imajo člani obravnavane skupnosti v svojem razponu« (Škiljan, 2002 in Petrović, 2006).

³ Izraz *jezikovni kontinuum* uporabljam kot potencialno nevtralen pojem za označevanje vseh možnih idiomov, ki jih percipiramo kot povezane v samostojen jezikovni grozd, ne glede na njihovo raznolikost.

⁴ Terminologijo povzeman po dvofaktorski teoriji Fredericka Herzberga. Več o tem: <<https://hbr.org/2003/01/one-more-time-how-do-you-motivate-employees>>. Dostop: 31. 8. 2016.

⁵ Tu in v nadaljevanju: izrazi in povedi med narekovaji so dobesedni navedki iz besedil, na podlagi katerih je bila opravljena analiza diskurzov o jeziku. Gre za raziskavo, ki je bila opravljena med letoma 2009–2015 in ki je obsegala:

- analizo obsežnega vzorca besedil (več kot 3.000 enot) iz treh tiskanih medijev, ki izhajajo v Italiji (*Primorski dnevnik*, *Novi glas* in *Novi Matajur*); upoštevana so bila besedila, objavljena od leta 1991 (*Primorski dnevnik*) oz. od leta 1996 (*Novi Matajur*, *Novi glas*) do leta 2015; največ besedil (nekaj več kot 2.000 enot) je iz časovnega razdobja 2009–2012;
- analizo obsežnega vzorca javno dostopnih besedil (napisov, brošur, raznovrstnih publikacij, obvestil, dopisov ...), ki so nastali v tem prostoru.

Raziskava je temeljila na metodologiji kritične analize diskurza (CDA); cilj raziskave je bila opredelitev ideoloških jeder, ki se (domnevno) pojavljajo v diskurzih o jeziku, njihova analiza in primerjava s sorodnimi pojavi v drugih okoljih. Več o metodologiji in rezultatih raziskave: Grgič 2011 in 2016.

Trenutno je v teku drugi del raziskave, in sicer:

- namensko testiranje izbranih ciljnih skupin;
- zbiranje in zapisovanje spontanih pričevanj (v prvi fazi brez strukturiranih ali delno strukturiranih intervjujev oz. vprašalnikov; priprava teh orodij je v teku).

diskurzih o jeziku in govorcih, kažejo na dejstvo, da je jezik eno od osrednjih zanimanj skupnosti. Hkrati pa ostajajo številni ključni vidiki rabe jezika še povsem neraziskani: tu mislim predvsem na številne pojave jezikovnega stikanja, ki bi zahtevali formalno analizo na podlagi evidenc, ki bi jih ponujali sodobno strukturirani korpusi jezika. Podobno je stanje na področju prenosa znanj v prakso: pogrešamo sodobne ali posodobljene priročnike, osnovane na korpusnih virih, prosto dostopne prek spletnih platform in mobilnih aplikacij ter opremljene z uporabnikom prijaznimi vmesniki. Na področju načrtovanja, izvajanja in podpiranja ukrepov za doseganje ciljev, povezanih z jezikom in njegovo rabo, pa ni izdelanih (uradnih) dokumentov in izvedbenih aktov, ki bi na podlagi strokovnih analiz določali enotne cilje ter posledične kriterije, strategije in ukrepe na področju didaktike in promocije jezika med različnimi ciljnimi skupinami. Zakaj je temu tako?

Na jezikovno načrtovanje in izvajanje strategij (tudi na področju didaktike in promocije jezika ter popularizacije znanosti in stroke) odločilno vplivajo odnosi, percepcije in reprezentacije jezika znotraj določene skupnosti, ki se porajajo in odražajo v diskurzih. Izjave govorcev, da se npr. »ljudje ne bojijo več govort slovensko po cesti«,⁶ da »starši danes govorijo slovensko z otroki od malega« in da »imamo slovenske šole že od leta 1945« izpostavljajo elemente, ki pozitivno vplivajo na status slovenskega jezika v Italiji. Ob ugotovitvah, da »naša slovenščina vendarle ni več jezik kmetov in služkinj«, pa se v diskurzu pojavljajo tudi diametralno nasprotna percepcije: »napak je vedno več /.../ Časi so se spremenili /.../ globalizacija pomeni stalno preseljevanje ljudi, nacionalna zavednost se briše. Cela mentaliteta je drugačna ... in to seveda ni naklonjeno slovenščini«; posledično je »današnji jezik /.../ neprimerno slabši«. Po eni strani se je torej med govorce uveljavil diskurz, ki izpostavlja nekatere dejavnike, ki naj bi pozitivno vplivali na jezik, po drugi strani pa se znotraj istih tekstov in brez vsakršnega argumentiranega prehoda vzpostavlja nostalgični diskurz o dobrem starem jeziku; oba ekstrema sta seveda brez ustreznih strokovnih utemeljitev in sklicev na znanstveno preverjene dokaze povsem ideološka.⁷ Obravnava zbranih besedil z metodo kritične analize diskurza je pokazala, da se v vzorcu pojavljajo ideološka jedra, ki so sicer značilna tudi za druga okolja, da pa je njihovo pojavljanje med govorce slovenskega jezika v Italiji po eni strani izredno konvergentno (v diskurzih se načeloma oblikuje eno samo

⁶ Vsi navedki so dobesedni (brez slovničnih in pravopisnih popravkov) in so povzeti iz vzorcev gradiva, na podlagi katerega je bila opravljena analiza (prim. op. 5). Za objavo v tem prispevku sem izbrala navedke/stališča, ki so:

- a. najbolj pogosta;
- b. prisotna v različnih besedilih (člankih, kolumnah, kritikah, strokovnih prispevkih, brošurah ...) različnih avtorjev (strokovnjakov za področje jezika, novinarjev, kulturnih delavcev, naključnih sogovornikov, politikov, dijakov, študentov ...), zaradi česar jih lahko imamo za reprezentativna;
- c. ki se pojavljajo skozi celotno analizirano obdobje in kažejo torej na neko kontinuiteto.

⁷ Pri tem izhajamo iz predpostavke, da je določena mera »ideološkosti« sestavni del vsakršnega sistema percepcij in predstav o jeziku. Ideologija postane problematična takrat, ko apriorno upravičuje določene prakse in vzpostavlja odnose moči, dominacije/podrejenosti, vključenosti/izključenosti. Prim. Silverstein 1979 in van Dijk 2006.

stališče, ki je posledično seveda tudi dominantno), po drugi pa ambivalentno, saj se v istem diskurzu lahko pojavljajo diametralno nasprotni percepcije in reprezentacije.

Materni, prvi ali primarni jezik

Eden najznačilnejših primerov terminološke nenevtralnosti sta izraza *materni in/ali prvi jezik* (tudi *J1*) oz. *rojeni govorec*, ki sicer nikakor nista značilna samo za slovenski jezik; v analiziranem korpusu besedil se pogosto pojavlja predvsem prvi termin. Izraza *materni/prvi jezik* in *rojeni govorec* ubesedujeta izhodišči, ki sta se sicer razvili v povsem različnih epistemoloških okoljih in tudi v različnih zgodovinskih obdobjih, sta pa obe v funkciji nekaterih predpostavk, ki jih praksa ne podpira: da je jezik, ki se ga naučimo v najzgodnejšem otroštvu, tisti, ki ga nato celo življenje poznamo/obvladamo najbolje; da je to (običajno) en sam jezik, ki se ga (običajno) naučimo od ene same osebe – od matere; da je to jezik, ki ga celo življenje imamo za »svojega«, »intimnega«. Dokazano je že bilo, da so take predpostavke ne samo ideološko pogojene, ampak tudi iluzorne in celo diskriminatorne (Cook 2008: 187). Jezik ali jeziki, ki jih govorec usvaja v zgodnjem otroštvu, niso vedno tudi jeziki okolja, v katerem odrasča, ali šol, ki jih obiskuje; v vsakem primeru se njegova izpostavljenost jeziku ali jezikom v življenju spreminja. V raznolikih in močno diferenciranih družbah se torej lahko zgodi, da pojem *J1* ni ustrezen za označevanje jezika, ki ga govorec v določenem trenutku svojega življenja najbolj suvereno uporablja v največ – oz. v domnevno vseh – sporazumevalnih okoliščinah; takemu jeziku bi sicer rekli *primarni jezik*. Za razliko od pojma *materni jezik* ali *J1* je namreč pojem *primarni jezik* dinamična in fluidna kategorija: izhaja iz predpostavke, da lahko govorec v različnih trenutkih svojega življenja in v različnih kontekstih bolj ali manj suvereno uporablja različne jezike. Na to, kateri jezik(i) se v določenem trenutku vzpostavi(jo) kot primarni, pa odločilno vpliva kakovost izpostavljenosti govorca raznim jezikom (Thordardottir 2011: 427): primarni je/so tisti jezik(i), ki mu/jim je govorec izpostavljen dlje časa, kontinuirano ter v čim različnejših sporazumevalnih okoliščinah, oblikah in rabah.

Prav tako sporna je tudi definicija manjšinskega jezika kot jezika okolja. Kljub dejstvu, da so nekatere manjšine (npr. slovenska v Italiji) avtohtone, priznane in zaščitene, to še ne pomeni, da je manjšinski jezik dejansko in vsestransko prisoten v okolju (Mezgec 2015) in da je ta prisotnost tolikšna ali takšna, da bi lahko pozitivno vplivala na izpostavljenost govorcev (Unsworth 2014).

Da implicitno enačenje maternega (afektivnega), prvega (kognitivnega) in primarnega (pragmatičnega) jezika na eni strani ter manjšinskega jezika in jezika okolja na drugi vpliva na jezikovno načrtovanje, je na primer očitno pri analizi različnih pedagoških in didaktičnih modelov (Bogatec 2015). Vztrajanje pri didaktičnem modelu, ki izhaja iz predpostavk, da je manjšinski učni jezik samoumevno tudi materni jezik, *J1* in *primarni jezik* vseh udeležencev v izobraževalnem procesu, obenem pa tudi jezik

okolja, v katerem otroci oz. mladostniki odraščajo, je predvsem ideološko pogojeno stališče, saj količina objavljenih raziskav na to temo ne dopušča možnosti, da bi lahko šlo za nepoznavanje situacije in pomanjkanje analitične refleksije o njej.

Ideologija med lokalnimi specifikami in normativnimi modeli

Iz diskurza, s katerim govorniki ubesedujejo svoje percepcije, reprezentacije in tematizacije (lastnega) jezika, je mogoče izluščiti marsikatero psihološke, sociološke in antropološke predpostavke, ki se sicer lahko pojavljajo kot implicitne, ki pa nadalje generirajo identitetne opcije (na ravni posameznika in skupnosti), znanstvene in strokovne epistemologije oz. metodologije in, nenazadnje, strategije odločevalcev na področju jezikovnega načrtovanja, politik in usmeritev.

Diskurz, ki ga je slovenska narodna manjšina v Italiji vsaj v zadnjem desetletju oblikovala ob raznovrstnih obravnavah slovenskega jezika, kaže na nekatere izrazito ideološke elemente – t. i. ideološka jedra, ki jih lahko povzamemo s tremi pojmi: preteklost, čistost in lokalnost (Grgič 2016). Nostalgično-puristični diskurz o jeziku se oblikuje iz predpostavke, da je bil jezik skupnosti nekoč (pri čemer ni definirano, kdaj naj bi ta *nekoč* bil) »lep«, »pravilen« in »čist«. Dejstvo, da o tem nepokvarjenem in neomadeževanem jeziku nimamo nobenih virov (zapisov, posnetkov, indirektnih pričevanj ...), je za ideološki diskurz nerelevantno: »V hribovitih vaseh se je ohranil lep jezik in starejši ljudje govorijo tako lepo, da se ti srce omehča.« Z ideološkim jedrom nostalgije je tesno povezano ideološko jedro čistosti. »Čist« je tisti jezik, v katerem ni »tujk«, »kalkov« in »popačenk« – strokovno in nestrokovno izrazje se v pregledanem vzorcu pojavlja in prepleta brez kake terminološke doslednosti in epistemološke opredeljenosti. Ideološki diskurz izhaja iz nedokazanih in nedokazljivih predpostavk: 1) da je nekje nekoč tak »čist« jezik res obstajal; 2) da je bilo to za jezik – in za skupnost govorcev? – dobro; 3) da morata stroka in politika težiti k ponovni vzpostavitvi takega stanja oz. vsaj k »ohranjanju« tega, kar je še »čistega« sploh ostalo.⁸

V diskurzu o slovenskem jeziku znotraj slovenske manjšine v Italiji se pogosto pojavlja tudi ideološko jedro, ki vzpostavlja neko hierarhično neravnovesje med »vrednostjo« lokalnega idioma (govora, narečja, različic ...) in drugih, predvsem osrednjih in splošno uveljavljenih idiomov slovenskega jezika. Lokalni idiom je seveda »boljši« od vseh ostalih splošnosporazumevalnih kodov iz danega jezikovnega kontinuuma: »Mogoče je /v Ljubljani/ moteče dejstvo, da 'zamejci' radi poslovenimo italijanske besede in imamo v sebi zakoreninjene kalke iz italijanščine. Kljub temu pa je naš pogovorni jezik dosti bližji Toporišičevemu kot anglo-nemško-slovenščina tipičnega Slovenca iz Slovenije.« Kritična analiza diskurza, ki sem jo opravila, je

⁸ Tu na splošno povzemam ključne elemente in predpostavke tega ideološkega jedra (Petrović 2007, 53). Kritična analiza diskurzov, ki sem jo izvedla na besedilih slovenskih medijev v Italiji, je pokazala, da so te predpostavke med avtorji zelo pogoste in da je diskurz glede tega izredno konvergenten.

dokazala, da je iz tega izvzet le normirani, regulirani knjižni jezik, ki pa naj ne izhaja iz dejanske rabe, ampak iz rekonstrukcije domnevnega stanja čistosti in pravilnosti – od tod tudi sklicevanje na starejše normativne vire, na primer na Pleteršnikov slovar (1894/95) ali na SP 1962.

Tako oblikovan ideološki diskurz vpliva seveda ne samo na jezikovno načrtovanje, na jezikovne politike in strategije, ampak tudi na druge prakse, povezane z jezikom. Pričakujemo na primer lahko, da bo jezikovni pouk v danem kontekstu bolj tradicionalen kot inovativen: v tem »hrepenenju po lepem jeziku« bodo imela literarna besedila seveda prednost pred drugimi teksti, starejša besedila pred novejšimi, jezikovno bolj puristična pred eksperimentalnimi; učenje jezika v didaktično strukturiranih okoljih bo imelo višjo vrednost kot spontano usvajanje; enovitost in normiranost bosta bolj zaželeni od raznolikosti in mnogoterosti; knjižni in zborni jezik bosta bolj cenjena kot splošnopogovorni; poseben status bo še naprej imelo narečje kot nosilec pozitivnih vrednot lokalnosti in arhaičnosti. Cilj jezikovne politike bo predvsem ohranjanje,⁹ ne pa promoviranje jezika ali spodbujanje njegove rabe.

Posledice podpiranja normiranega, konservativnega jezika na eni strani in tradicionalnega, lokalnega narečja na drugi so seveda že zaznavne – v kolikšni meri in v katerih kontekstih, skušam ugotoviti z raziskavo, ki je trenutno v teku. Preverjam namreč hipotezo, da govorcem slovenskega jezika v zamejstvu zmanjkuje prav kod, ki ga sicer najbolj pogosto uporabljamo za potrebe vsakdanje komunikacije – to je splošnosporazumevalni jezik z vsemi svojimi različicami, odstopanji in posebnostmi. Analiza gradiva je doslej pokazala, da percepcija kontinuuma slovenskega jezika na ravni vsakodnevnih sporazumevalnih praks upada; edini idiom, ki se obravnava kot vseslovenska *koinè*, je knjižni (in književni!) jezik, medtem ko je slovenski splošnosporazumevalni jezik pogosto pojmovan kot »pokvarjen«, »potujčen«.¹⁰ Nekatere prvine splošnosporazumevalnega jezika so celo percipirane kot narečne oziroma žargonske, nek vzporedni standard pa se že uveljavlja na ravni posameznih strokovnih idiomov (npr. v terminologiji s področja uprave, financ, bančništva ...) in v sporazumevalnih praksah govorcev – tako vsaj kažejo prvi izsledki raziskave, ki pa še ni zaključena. Govorci se identificirajo ali z lokalnim narečjem ali z mešanico italijanskega in slovenskega jezika (Pertot, Kosic 2014), kar nakazuje, da so prisotni nekateri elementi pidžinizacije in kreolizacije, kar seveda ni izjema obravnavanega okolja. Je pa res, da ti procesi (lahko) vodijo v jezikovni secesionizem oz. v identifikacijo z izključno lokalnim idiomom, kar lahko na nekoliko daljši rok pomeni izločitev iz določenega jezikovnega in kulturnega kontinuuma.

⁹ Opozarjam na terminološko zagato, ki se pojavlja ob slovenskem terminu ohranjanje, ki po eni strani označuje zagotavljanje nadaljnje rabe jezika (ang. maintenance), po drugi strani pa nespreminjanje jezika (ang. retention).

¹⁰ Taka stališča so prisotna tudi v drugih okoljih, vendar pa je za analizirano gradivo značilno to, da kot tuje in nesprejemljive opredeljuje tudi nekatere prakse, ki so se v slovenskem okolju že uveljavile, npr. besede tipa »radirka«, »puli«, »burek« itd.

Italijansko-slovensko jezikovno stikanje

Kot sem že nakazala v uvodu, so raziskave pojavov italijansko-slovenskega jezikovnega stikanja, ki bi slonele na sodobnih, znanstveno relevantnih metodologijah in ki bi nudile celosten vpogled v dejansko stanje jezika, še neizdelane. Že navedene sociološke, sociolingvistične in psiholingvistične raziskave, ki so bile na naselitvenem območju slovenske manjšine v Italiji opravljene v zadnjih dveh do treh desetletjih, so pokazale, da je populacija šol s slovenskim učnim jezikom vse bolj heterogena; v šole prihajajo učenci z vedno bolj raznolikim jezikovnim predznanjem in z vedno bolj neenakomerno stopnjo razvoja sporazumevalnih veščin v slovenskem jeziku. To je sicer z vidika ohranjanja rabe jezika pozitivno (Brezigar 2013): problematično postane takrat, ko družba nima izdelanih učinkovitih strategij za podporo usvajanju jezika (in specifično manjšinskega jezika) v heterogenih okoljih.

Ne glede na to, katere jezike so ti otroci in mladostniki usvojili v zgodnjem otroštvu, ostaja namreč nesporno dejstvo, da je okolje, v katerega so potopljani, skoraj v celoti ali italijansko govoreče ali slovensko govoreče z izrazito izstopajočimi lokalnimi specifikami in z minimalno izpostavljenostjo sporazumevalnim praksam in jezikovnim rabam, ki se razlikujejo od lokalnih. Iz italijanskega okolja – tudi virtualnega – usvajajo govorniki nove vsebine in nova znanja, s tem pa tudi jezikovne elemente in prakse. Slovenska okolja v zamejstvu nudijo govornikom predvsem stik z lokalno realnostjo in, posledično, tudi z lokalnimi jezikovnimi rabami, ki se včasih že močno distancirajo od slovenskega jezikovnega kontinuuma.

Sam obstoj specifičnih lokalnih rab seveda ni problematičen. Pojavi jezikovnega stikanja ne predstavljajo »grožnje« za jezik in niti niso razširjeni samo med nižje izobraženimi, socialno ranljivimi ali drugače neozaveščenimi govorniki. Nasprotno: različne raziskave, opravljene med različnimi skupnostmi govorcev, so pokazale, da so tovrstni pojavi lahko celo kazalci razvitih jezikovnih in pragmatičnih spretnosti govorcev ter da so razširjeni v različnih družbenih okoljih (Woolard 2004: 75). Z vidika jezikovnega načrtovanja pa so ti pojavi problematični takrat, ko prihaja do neuravnovešenega razvoja jezikovnih veščin in komunikacijskih spretnosti govorcev manjšinskega jezika; ti so lahko sicer nominalno dvojezični, vendar pa je njihov primarni jezik le še izključno večinski jezik (npr. italijanščina), manjšinski jezik (npr. slovenščina) pa izrazito oslavljen (Cook 2003 in Schmid 2007).

Na naselitvenem območju slovenske manjšine v Italiji je malo okolij in položajev, v katerih bi govorniki prihajali v stik s slovenskim splošnosporazumevalnim jezikom in mu bili izpostavljeni po sistemu popolne potopitve. Lokalni kontekst, ločen od prostora, v katerem je slovenščina primarni sporazumevalni kod, pa govornikom omogoča (in od njih celo zahteva) skoraj izključno rabo lokalnih jezikovnih prvin (Sanchez-Stockhammer 2012: 134), kompenzacijskih strategij¹¹ in sporazumevalnih

¹¹ Med te prištevamo različne oblike alternacije in mešanja kodov (ang. code switching, code mixing), hibridizacijo (tvorjenje in/ali pregibanje besed s korenomo/osnovo dominantnega jezika in obrzili/končnicami podrejenega jezika), rabo paronimov in kalkov, poenostavljanje slovničnih paradigem po modelu dominantnega jezika, opisovanje predmetnosti namesto njenega poimenovanja, rabo nadpomenk namesto besed, ki jih govorec ne pozna, in druge pojave.

praks, ki se razlikujejo od tistih, ki so sicer običajne za slovenski jezikovni kontinuum. Problematičen seveda ni obstoj tovrstnih praks in strategij, ampak dejstvo, da postaja lokalni idiom edina različica slovenskega jezika, s katero prihaja v stik vse večja skupina govorcev: lokalni kontekst v nekaterih primerih namreč niti ne dovoljuje, da bi splošne prvine in rabe prodrle v skupnost govorcev in se znotraj te vsaj razširile kot ena od možnih sporazumevalnih opcij.

Na podlagi že objavljenih socio- in psiholingvističnih raziskav ter na podlagi prvih izsledkov novih raziskav, ki so zdaj v teku, sem postavila hipoteze, da govorci, ki se identificirajo s slovensko manjšino v Italiji, 1) ne poznajo (in posledično ne morejo uporabljati) nekaterih splošno uveljavljenih rab slovenskega jezika in sporazumevalnih praks, značilnih za slovenski jezikovni kontinuum oz. za prostor, v katerem je slovenski jezik primarni sporazumevalni kod; 2) ne prepoznajo izrazito lokalnega značaja nekaterih rab in jih posledično ne morejo nadomestiti z rabami, ki so bolj značilne za osrednji slovenski prostor, ko in če je to potrebno; 3) se ne morejo povsem odpovedati kompenzacijskim strategijam, ki jim omogočajo, da se sporazumevajo znotraj slovenskega jezikovnega kontinuuma, saj njihove jezikovne in komunikacijske veščine v tem jeziku niso dovolj razvite.

Pod takimi pogoji izbira idioma ni več stvar odločitve govorca, ampak potrebe oz. nuje. Govorec, ki je sicer nominalno dvojezičen, a je njegova dvojezičnost tako zelo neuravnotežena, da večinski jezik (npr. italijanščina) absolutno prevladuje, dejansko nima možnosti, da bi »svobodno« izbiral idiom, ki ga bo uporabljal za potrebe vsakdanje komunikacije. Slovenščina se torej zreducira na nekaj okolij, pa čeprav prestižnih: nekdanjim zaprtim in manj uglednim okoljem (družini, vasi, ožjemu krogu prijateljev ...) tako danes dodajamo še šole, javne prireditve, proslave in – vsaj nominalno – odnose z javno upravo, kar sicer daje slovenščini nek višji status in prestiž. A ta simbolična vrednost ni nujno premo sorazmerna z razvojem jezikovnih veščin in komunikacijskih spretnosti v slovenskem jeziku. Nasprotno: kot so dokazale nekatere raziskave v drugih okoljih (Cooper 1989), lahko jezik, ki ima izrazito simbolično vlogo in vrednost, kmalu postane zgolj dediščinski jezik ali, če poenostavimo, folklorna posebnost. To se sicer bolj pogosto dogaja v t. i. jezikovnih otokih, ki niso neposredno povezani s prostorom, kjer je določeni jezik primarni sporazumevalni kod; zato je dejstvo, da te pojave opažamo tik od slovenski meji, presenetljivo in posebej zanimivo.

Trenutno preverjam hipotezo, da za pomemben delež govorcev slovenskega jezika v Italiji, ki se prištevajo med pripadnike avtohtone manjšine, slovenščina ni več primarni jezik, torej jezik, ki ga najbolj suvereno uporabljajo v različnih položajih. Ta premik je opaziti tudi pri t. i. rojenih govorcih, torej pri tistih, ki navajajo, da je slovenščina njihov prvi oz. materni jezik, ter pri govorcih, ki so obiskovali (ali ki pravkar obiskujejo) šole s slovenskim učnim jezikom. Ti govorci se zatekajo k raznovrstnim kompenzacijskim strategijam, s katerimi premagujejo nižjo stopnjo razvoja jezikovnih veščin v manjšinskem jeziku. Da gre v teh primerih dejansko za kompenzacijske strategije in ne za sporazumevalne opcije, ki jih govorci izbirajo

v okviru svojih pragmatičnih strategij, skušam ugotoviti z namenskim testiranjem, ki je doslej potrdilo moje hipoteze. Nadalje se govorci odločajo tudi za opuščanje rabe slovenskega jezika ali enega od njegovih kodov in v določenih položajih raje uporabljajo italijanski jezik – ta pojav ni nov, domnevam pa, da se v zadnjih desetletjih širi, kar zaenkrat potrjujejo tudi raziskave, ki pa so še v teku.

Sklep

Na podlagi doslej opravljenih raziskav lahko postavim vsaj utemeljeno hipotezo, da so se na naselitvenem območju slovenske manjšine v Italiji že uveljavili procesi, ki imajo nekatere značilnosti pidžinizacije, folklorizacije, okamnitve, oslabitve in opuščanja (zamenjave) slovenskega jezika. Ti procesi niso posledica nezadostne pravno-formalne zaščite ali nižjega statusa oz. prestiža manjšinskega jezika, ampak predvsem pomanjkanja pasivne (*input*) in aktivne (*output*) izpostavljenosti različnim rabam slovenskega splošnosporazumevalnega jezika in drugih idiomov slovenskega jezikovnega kontinuuma. Neustrezne jezikovne politike, ki izhajajo predvsem iz ideoloških predpostavk in temeljijo na izboljševanju jezikovnih higienikov, ne pa na implementaciji motivatorjev, le še pospešujejo procese, kot so različni primeri kompenzacijskih strategij ter različne oblike in stopnje zamenjave jezika za potrebe vsakdanjega sporazumevanja.

Literatura

- Bogatec, Norina, 2015. Šolanje v slovenskem jeziku v Italiji. *Razprave in gradivo* 74. 5–21.
- Brezigar, Sara, 2013: Ali se slovenska jezikovna skupnost v Furlaniji – Julijski krajini lahko širi? Poučevanje in učenje slovenščine med večinskim prebivalstvom kot perspektiva za dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika. Jagodic, Devan, in Čok, Štefan (ur.): *Med drugim in tujim jezikom. Poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije – Julijske krajine*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI. 97–113.
- Carli, Augusto, Sussi, Emidio, in Kaučič-Baša, Majda, 2002: History and Stories. Identity Construction on the Italian-Slovenian Border. Meinhof, Ulrike H. (ur.): *Borders in Europe. Border Region Studies*. Aldershot: Ashgate. 33–51.
- Cook, Vivian, 2003: The changing L1 in the L2 user's mind. Cook, Vivian (ur.): *Effects of the Second Language on the First*. Clevedon: Multilingual Matters. 1–18.
- Cook, Vivian, 2008: *Second Language Learning and Language Teaching*. London: Hodder Education Company.
- Cooper, Robert L., 1989: *Language Planning and Social Change*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Grgič, Matejka, 2011: Semiotika in teorija simbolov: kaj nam povesta o odnosu govorcev do (lastnega) jezika? Kranjc, Simona (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja* 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 165–170.
- Grgič, Matejka, 2016: *Jezik: sistem, sredstvo in simbol. Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI.

Mezgec, Maja, 2012: *Funkcionalna pismenost v manjšinskem jeziku: primer slovenske manjšine v Italiji*. Koper: Univerzitetna založba Annales.

Mezgec, Maja, 2015: *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji: raziskovalno poročilo*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI.

Pertot, Susanna, in Kosic, Marianna, 2014: *Jeziki in identitete v precepu. Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI.

Petrović, Tanja, 2011: *Jeziki in večjezičnosti*. Lukšič-Hacin, Marina et al. (ur.): *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana: Založba ZRC.

Sanchez-Stockhammer, Christina, 2012: *Hybridization in Language*. Stockhammer, Philipp W. (ur.): *Conceptualizing Cultural Hybridization. A Transdisciplinary Approach*. Heidelberg: Springer Verlag.

Schmid, Monika S., 2007. The role of L1 use for L1 attrition. Köpke, Barbara et al. (ur.): *Language Attrition: theoretical perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 135–153.

Silverstein, Michael, 1979: *Language Structure and Linguistic Ideology*. Clyne, Paul R. et al. (ur.): *The Elements. A Parasession on Linguistic Units and Levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 193–248.

Škiljan, Dubravko, 2002: *Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden marketing.

Thordardottir, Elin, 2011: The Relationship between Bilingual Exposure and Vocabulary Development. *International Journal of Bilingualism* 15/4. 426–445.

Unsworth, Sharon, 2014: Comparing the Role of Input in Bilingual Acquisition Across Domains. Grüter, Theres, in Paradis, Johanne (ur.): *Input and Experience in Bilingual Development*. John Benjamins Publishing Company. 181–201.

Van Dijk, Teun A., 2006: Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies* 11/2. 115–140.

Vidau, Zaira, 2013: The legal protection of national and linguistic minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: a comparison of the three regional laws for the »Slovene linguistic minority«, for the »Friulian language« and for the »German-Speaking minorities«. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja / Treatises and documents: journal of ethnic studies* 71. 27–52.

Woolard, Kathryn, 2004: Codeswitching. Duranti, Alessandro (ur.): *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden, Mass.: Blackwell. 73–94.